

Kuhmo 2019

Lammasjärven rantaosayleiskaavan arkeologinen selvitys Osa 1 Raportti

Jaana Itäpalo ja Hans-Peter Schulz 13.9.2019
päivitys 30.11.2019

KESKI-POHJANMAAN ARKEOLOGIAPALVELU

Tiivistelmä

Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu suoritti arkeologista inventointia Lammasjärven rantaosayleiskaavan alueella 4.6.-11.6.2019. Maastotyön tekivät FM Jaana Itäpalo ja FM/MA Hans-Peter Schulz yhteensä 12 henkilötyöpäivän aikana.

Lammasjärvi sijaitsee Kuhmossa keskustaajaman kaakkois- ja pohjoispuolella, järven pinta-ala on 46,8 km². Osayleiskaavan kaksi aluetta sijaitsevat keskustaajamasta noin 4 – 21 km kaakkoon ja 2 – 8,5 km pohjoiseen. Niiden yhteen laskettu rantaviiva on noin 101 km, alueen sisällä olevat ranta-asemakaavat mukaan lukien noin 120 km. Alueella on 14 yli yhden hehtaarin laajuista saarta, niistä suurin Likosaari on pinta-alaltaan 112,5 ha. Suunnittelualueelta (pois lukien ranta-asemakaavojen alueet) tunnettiin ennen vuoden 2019 inventointia seitsemän muinaisjäännöskohdetta sekä neljä kulttuuriperintökohdetta. Niiden lisäksi peruskartoille on merkitty useita tervahautoja.

Inventoinnissa tarkastettiin 6 tunnettua kiinteää muinaisjäännöstä, joista kolme luokiteltiin mahdolliseksi muinaisjäännökseksi ja yksi löytöpaikkaa. Selvityksessä kartoitettiin 60 uutta muinaisjäännöskohdetta, joista suurin osa on tervahautoja, 11 kulttuuriperintökohdetta ja 5 muuta kohdetta. Lisäksi kirjattiin 12 kulttuuriperintökohdetta Lentuan koskelta, jotka on inventoitu vuonna 2018 (Raportti J. Itäpalo 2018). Iso Lentuankosken itäpuolella merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin kuuluvan *Tervanpolton muistomerkit* (tunnus 1302) alueella suurin osa peruskartoille merkityistä tervahautoista on tuhoutunut.

Inventoinnin jälkeen ovat harrastajat löytäneet Kuhmosta metallinetsinnässä runsaasti rautakautisia esineitä. Uusista löytöpaikoista Jokiperä (1000036022), Kiteeniemi (1000036026) ja Honkinen W (1000036031) sijaitsevat kaavan suunnittelualueella. Löydöt eivät olleet tiedossa inventoinnin aikana, joten niiden löytöpaikkoja ei tarkastettu. Näistä Kiteeniemen lähistöllä sijaitsee uusi rakennuspaikka, jonka tarkastuksessa ei löytynyt viitteitä rautakaudesta.

Sisällysluettelo

	S.
Osa 1 Raportti	
1. Perustiedot.....	3
2. Inventoinnin lähtökohdat ja menetelmät.....	4
2.1. Esiselvitys.....	4
2.2. Menetelmät.....	4
3. Geologia, topografia ja maisema.....	9
3.1. Maastokuvaukset ja valokuvat.....	11
4. Alueen aiempi maankäyttö.....	21
5. Tulokset.....	26
6. Yleiskartat, kohteet.....	27
7. Aineistoluettelo.....	29
Osa 2 Kohdekuvaukset	
8. Kohdeluettelo.....	2/2
9. Kohdetiedot.....	2/5

Kansikuva: Lammasjärven selkä Kansikko-saaresta itään.

1. Perustiedot

Inventointialue: Kuhmon Lammasjärven rantaosayleiskaava

Tilaaja: Kuhmon kaupunki

Inventoinnin laji: osainventointi

Kenttätöaika: 4.6.-11.6.2019, yhteensä 12 henkilötyöpäivää

Karttanumerot: TM35-lehtijako, Q5321R, Q5411R, Q5412R, Q5413L, Q5413R, Q5414L, Q5414R, vanha yleislehtijako, **4413** 04, 05, 06, 07, 08, 09, 10, 11

Korkeus: 162 – 207 m mpy

Koordinaattijärjestelmä: ETRS-TM35 FIN -tasokoordinaatisto

Kopio raportista: Museoviraston arkisto (digitaalinen ja paperikopio), Kainuun museo (digitaalinen kopio)

Aiemmat tutkimukset:

Esa Suominen, inventointi 1994

Esa Suominen, inventointi 1997

Ville Laurila, Lentuan (Kuhmo) kulttuuriperintökohteiden tarkastus 2009

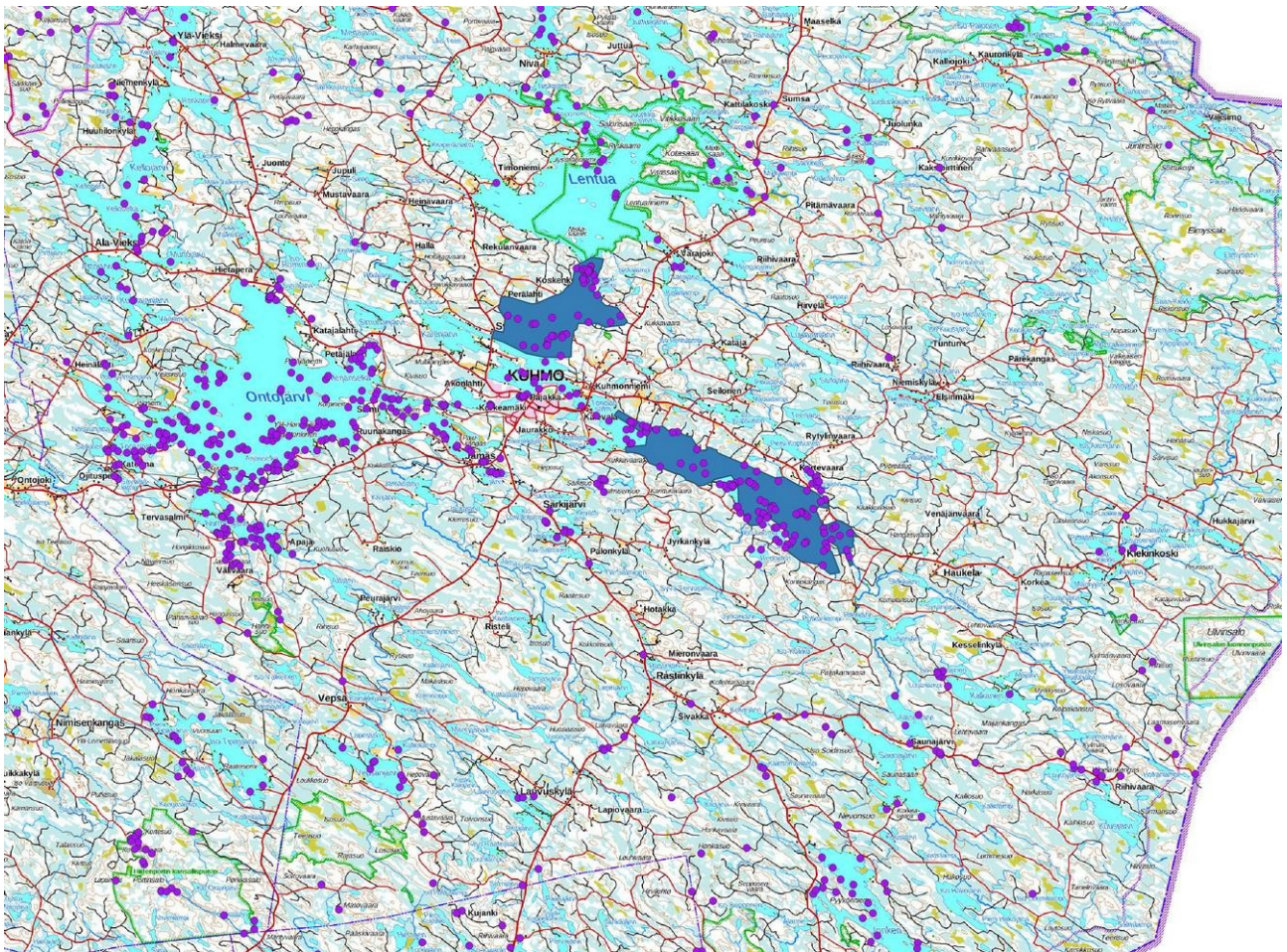
Riikka Mustonen inventointi, 2011 Metsähallitus, talousmetsät

Oili Räihälä, Lentuankoski YSA-alueiden inventointi 2012

: Timo Jussila, Kuhmo Lammasjärvi, rantakaava-alueiden muinaisjäännösinventointi 2012

Teemu Tiainen, Kuhmo Lammasjärven ranta-asemakaava-alueen muinaisjäännösinventoinnin täydennys 2016

Jaana Itäpalo, Kuhmon Nivan alueen ja Lentuan koskien kulttuuriperintökohteiden selvitys 2018

Kartta 1. Kaava-alue on merkitty sinisenä. Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet violetina pisteinä (tilanne 11/2019). Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1:250 000, 8/2019.

2. Inventoinnin lähtökohdat ja menetelmät

Lammasjärvi sijaitsee Kuhmossa keskustaajaman kaakkois- ja pohjoispuolella, järven pinta-ala on 46,8 km². Osayleiskaava-alueet sijaitsevat keskustaajamasta noin 4 – 21 km kaakkoon ja 2 – 8,5 km pohjoiseen. Niiden yhteen laskettu rantaviiva on noin 101 km, alueen sisällä olevat rantakaavat mukaan lukien noin 120 km. Alueella on 14 yli yhden hehtaarin kokoista saarta, suurin saari on Likosaari, jonka pinta-ala on 112,5 ha.

Ennen vuoden 2019 inventointia suunnittelualueelta tunnettiin ranta-asemakaavat pois lukien 7 muinaisjään-
nöskohdetta: Kähkölänkangas kivikautinen asuinpaikka (10000288889), Pärtösaari kivikautinen asuinpaikka (290010288), Kuikkasaari kivikautinen asuinpaikka (290010287), Honkinen E kivikautinen asuinpaikka (290010286), Mustapuro kivikautinen asuinpaikka (290010231), Laivaniemi kivikautinen asuinpaikka (290010040), Lentuankoski maakuopat (290010010) sekä neljä kulttuuriperintökohdetta: Iso Lentuankoski länsiranta veneenvetopaikat (100027775), Iso Lentuankoski itäranta veneenvetopaikat (100027774), Pieni Lentuankoski länsiranta veneenvetopaikat (100027793) ja Pieni Lentuankoski veneenvetopaikat (100027779). Edellisten lisäksi peruskartoille on merkitty runsaasti tervahautoja.

2.1. Esiselvitys

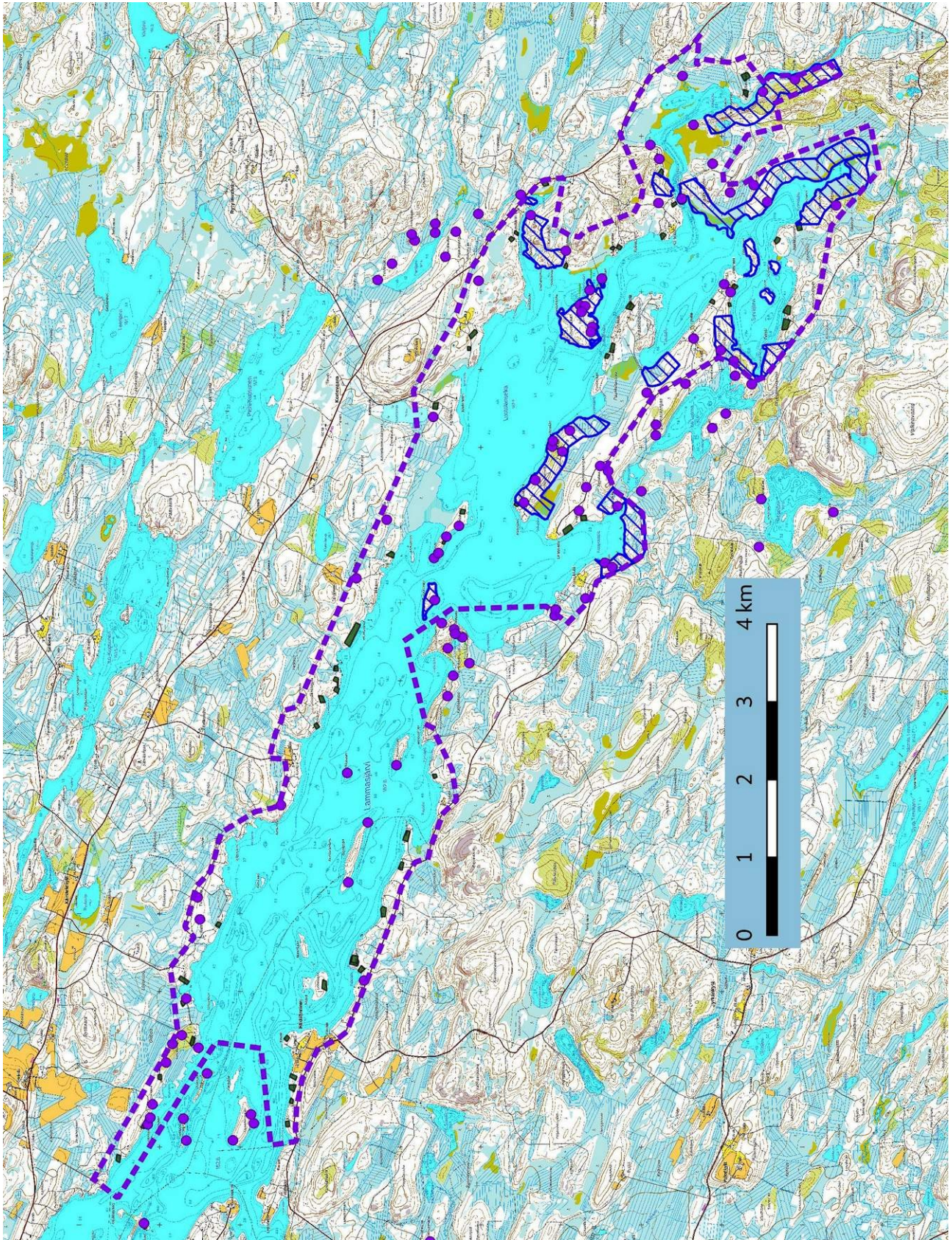
Esiselvityksessä huomioitiin kaikki alueella ja lähiseudulla aikaisemmin tehtyjen arkeologisten selvitysten tulokset. Näiden tietojen lisäksi muinaisjään-
nosten sijainnin kannalta relevanttien alueiden paikantamiseen käytettiin eri aineistoja, joita ovat GTK:n kallio- ja maaperäkartat, Maanmittauslaitoksen ortoilmakuvat, korkeusmalli sekä laserkeilausaineiston pistepilviaineisto. Historiallisen ajan kohteiden selvitykseen käytettiin kirjallisuuden lisäksi historiallisia karttoja, mm. Kansallisarkiston isonjaon karttoja vuosilta 1844-1877¹, Tie- ja vesirakennushallituksen vesitieosaston karttoja ja piirustuksia², vuosien 1847-51 pitäjänkarttoja³ ja vanhimpia vuonna 1975 alueesta laadittuja peruskarttoja.

2.2. Menetelmät

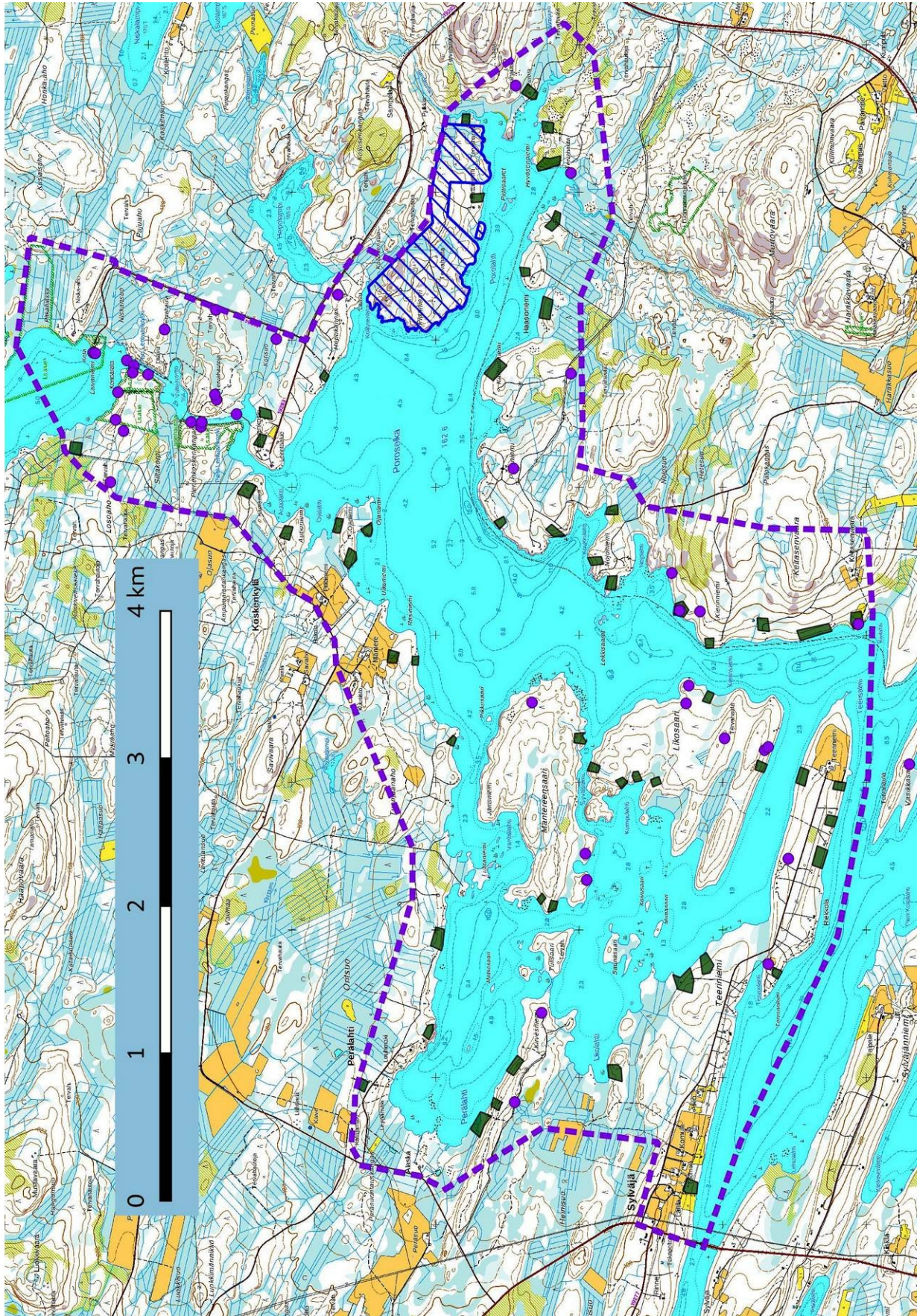
Inventointi keskittyi muuttuvan maankäytön alueille ja tunnettujen kohteiden inventointiin. Lisäksi on inventoitu potentiaalisia alueita. Alueelle on merkitty peruskartoille runsaasti tervahautoja, joista valtaosa tarkastettiin. Inventoinnin jälkeen kesällä 2019 ovat harrastajat löytäneet Kuhmosta metallinetsinnässä runsaasti uusia rautakautisia kohteita, joista kolme kaavan alueelta. Löydöt eivät olleet inventoinnin aikana tiedossa, joten niiden kohteiden tarkastukset eivät kuuluneet inventointiin. Kiteeniemen löytöpaikan lähistöllä on kuitenkin tarkastettu uusi rakennuspaikka.

Pohjamoreenialueilla, sora- ja moreeniharjanteilla inventointi perustui pääosin pintahavaintoihin. Harjuilla ja muilla hiekka-alueilla tehtiin otollisilla paikoilla koekuoppia sekä hienoa sedimenttiä olevilla alueilla pienialaisia kairauksia, lisäksi kairattiin iän ja funktion selvittämiseksi mahdollisia tervahautoja, maakuoppia ja kivirakenteita. Rautakautisen löytöpaikka Väinäsalmien (tunnus 1000032982) ympäristö tutkittiin metallinpaljastimella. Uudet kohteet mitattiin ja kirjattiin niihin liittyviä havaintoja, kaikki kohteet valokuvattiin. Työssä käytettiin EGNOS-Glasnost yhteensopivaa paikannointia Garmin GPSmap 62s ja 64 S sekä Huawei T3 tablettia, paikkatietohallintaan QGIS 2.18 -ohjelmaa sekä GrassGIS 7.2 -ohjelmaa terrain-analyyysiin.

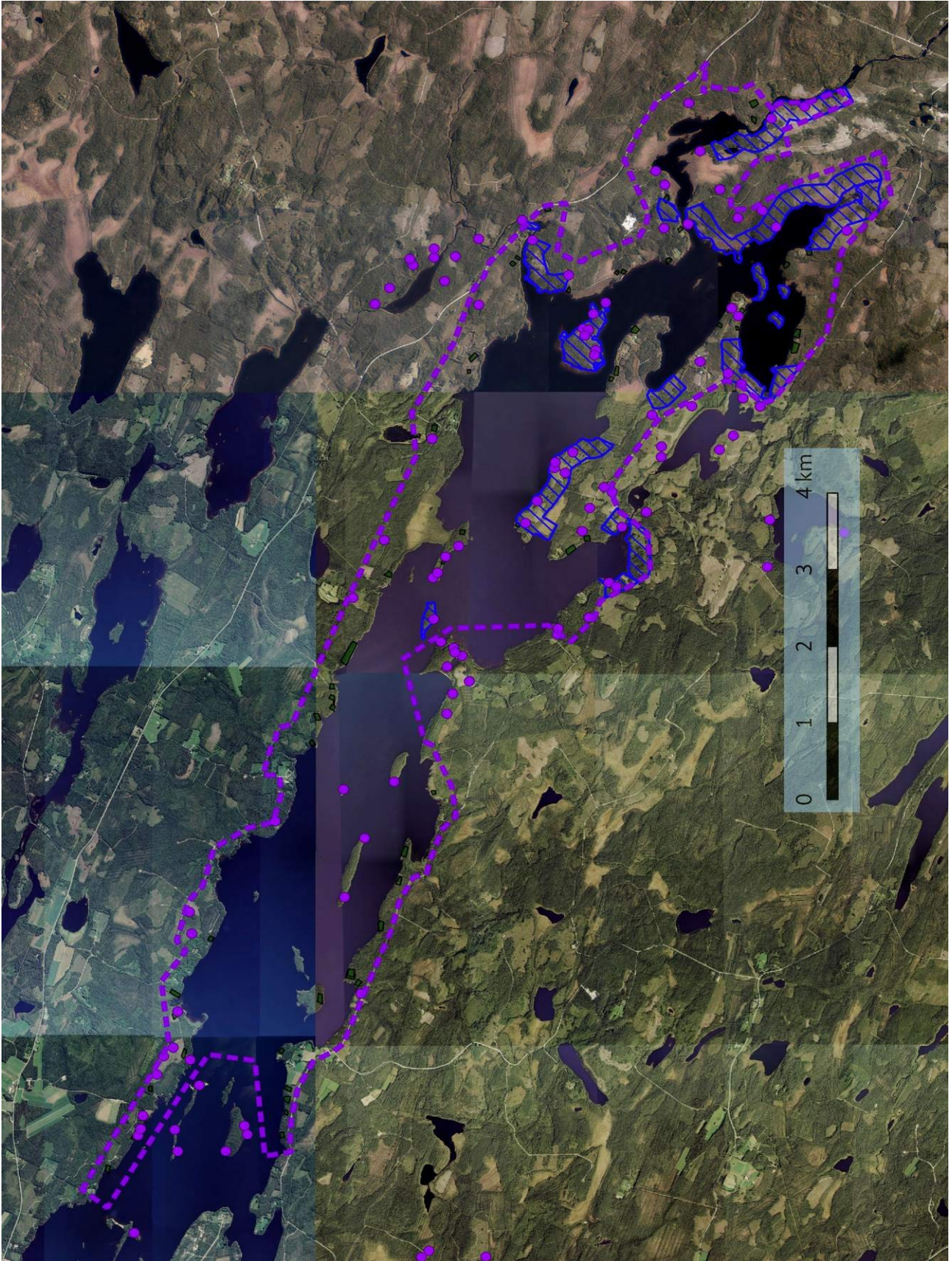
- 1 F25b:1/1-48 Lammasperä; Storskifteskarta över hemmanen Nr 1-45, Lammasperä skifteslag, karta del Litt. K 1-15, (1861-1866), F56:3/1-92 Lentua; Storskifteskarta över hemmanen Nr 1-26 och kronojorden, protokoll, delningsinstrument, råläggningsbeskrivning och utbrytningsinstrument över kronojorden, Kalliojärvi delningslag, F56:2/1-95 Korpisalmi; Hemmanen Nr 1-53, karta över skifteslagets ägor och kronojorden, beskrivning över kronojorden och utbrytningsinstrument över allmänna platser karta del Litt I:1 – I:13 (1847-1875), F56:2/96-123 Korpisalmi; Storskiftes delningsinstrument över hemmanen Nr 1-28 jämte råläggningsbeskrivning (1874-1877).
- 2 Kansallisarkisto, TVH P3/115:/1-14, Akonkosken, Pienen Lentuankosken ja Lentiiran Wenevälän työehdotus (1757-1929).
- 3 Geograf karta öfver en del af Korpisalmi samfällighet i Sotkamo socken, Kajana Härad och Uleåborgs län, upprättad år 1847,-48,-49, 50, och 51 af C.R. Majalin.

Kartta 2 a. Yleiskartta itäosa (alue 2). Kaava-alueen raja sinisenä katkoviivana. Ranta-asemakaava-alueet merkitty violetilla vinoviivoituksella. Mj-rekisterin kohteet pieninä violetina pisteenä Tilanne 11/2019.. Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1:50 000; 8/2019.

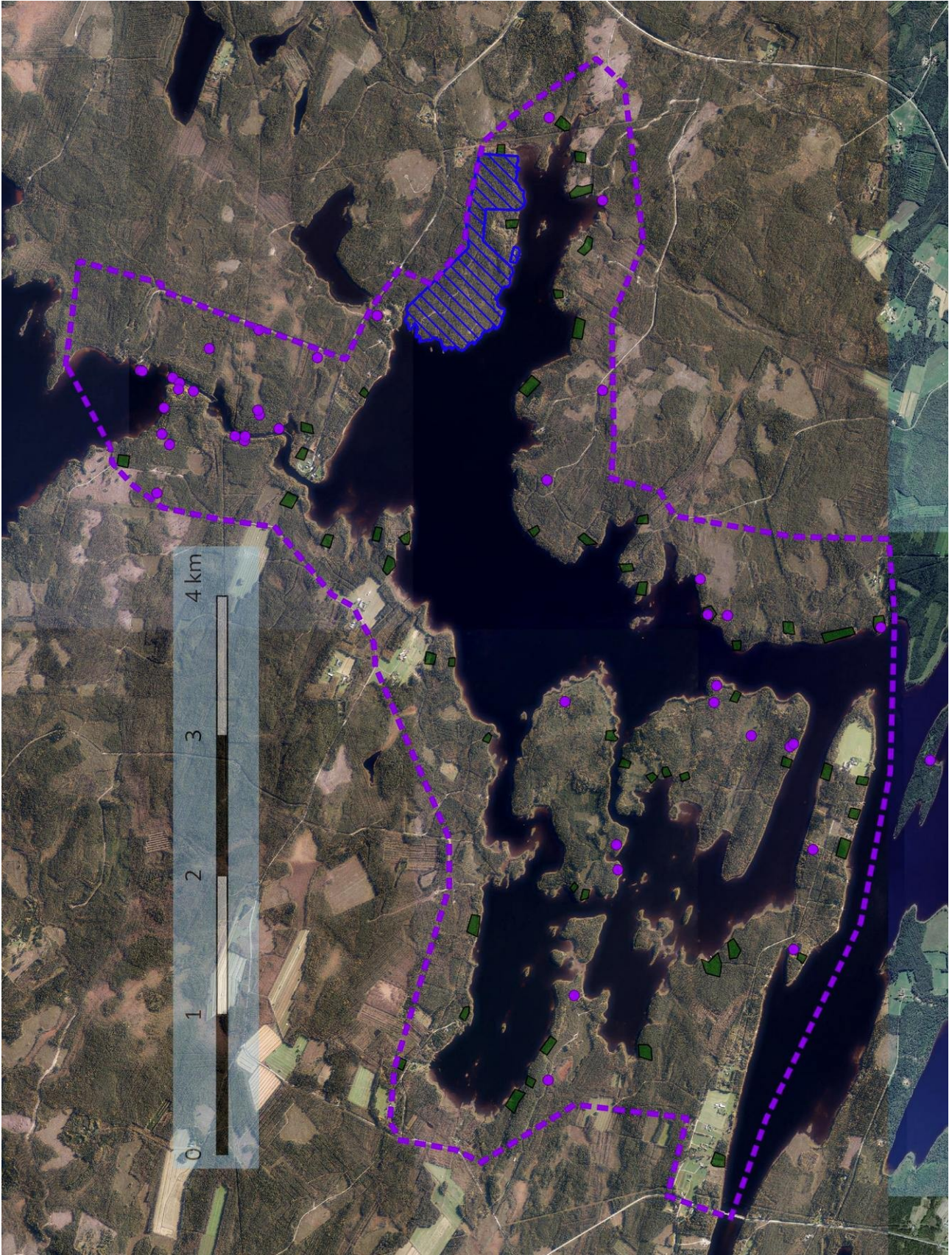

Kartta 2 b. Yleiskartta pohjoisosa (alue 1). Kaava-alueen raja sinisenä katkoviivana. Asemakaava-alueet merkitty violetilla vinoviivoituksella. Mj-rekisterin kohteet pieninä violetina pisteinä (Tilanne 11/ 2019). Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1:50 000; 8/2019.

Kartta 3 a. Ortokuva itäosa. Kaava-alueen raja sinisenä katkoviivana. Asemakaava-alueet merkitty violetilla vinoviivituksella. Mj-rekisterin kohteet pieninä violettinäa pisteenä. Maanmittauslaitoksen ortokuvat 8/2019.

>wms-server <http://tiles.kartat.kapsi.fi/ortokuva?>

Kartta 3 b. Ortokuva pohjoisosa. Kaava-alueen raja sinisenä katkoviivana. Asemakaava-alueet merkitty violetilla vino-viivoituksella. Mj-rekisterin kohteet pieninä violetina pisteenä. Maanmittauslaitoksen ortokuvat 8/2019.

>wms-server <http://tiles.kartat.kapsi.fi/ortokuva?>

3. Geologia, topografia ja maisema

Sotkamon reitillä sijaitsevan Lammasjärven pinta-ala on 46,8 km². Lammasjärven valuma-alue järvi mukaan lukien on noin 3 440 km². Lammasjärvi on pintavesityypiltään suuri humusjärvi, jota ei ole voimakkaasti muutettu. Järven ekologinen tila on hyvä.⁴

Maisemakuvaa leimaavat mannerjäätikön vetäytymisen yhteydessä noin 10 5000 vuotta syntyneet itäkaakko – länsiluode suuntaiset kapeat moreeniharjanteet sekä matalat vaarat. Alue kuuluu Karelidien vaaravyöhykkeeseen – Kuhmossa entisestä vuoristosta⁵ jääneet vaarat ovat selvästi matalampia kuin Koillismaalla ja Pohjois-Karjalassa. Alueen kallioperä koostuu pääosin tasarakeisesta graniitista (+ granodioriitti ?) sekä juovaisesta gneissigraniitista.⁶ Kalliopaljastumia on seudulla suhteellisen vähän.

Kohdealueen maaperä on pääosin pohjamoreenia, joka peittää kallioperän ohuella alle 5 m paksulla patjalla. Valtaosa moreenista on hienoa – keskikarkeaa hiekkamoreenia, paikoitellen saarilla ja joillakin niemillä on tarkemmin määrittelämätöntä hienoainessedimenttiä sekä lajittunutta hiekkaa. Alueella kulkee kaksi katkonaista itäkaakko – länsiluode suuntaista harjua. Eteläiseen harjuun kuuluu Lammasjärven kaakkoispään Kylmäkangas ja Kähkölänkangas, useita pitkulaisia saaria, Häkkilänniemi, Rauhioniemi ja Kuhmon keskustan itäpuolella Kalevalan hiekkaluoto ja Koirisärkkä. Pohjoisempi harju kulkee samansuuntaisesti Lentuan koillisosan yli.

Vaaramaisema Lammasjärven itäpuolelta kuvattu länteen.

Kylmäkankaan harjumaisema.

Vanha maatalousasutus ja siihen liittyvät kulttuurimaisemat ovat enimmäkseen harvassa ja sijoittuvat alueen itäosassa (alue 2) niemille, jotka kohoavat ympäristöstään kuten Häkkilänniemi, Lapinniemi, Pääkkölänniemi, Kähkölänkangas ja Rytiniemi. Pohjoisella alueella (alue 1) asutus keskittyi Teeriniemelle ja Koskenkylään.

Vanhaa rakennuskantaa on paikoitellen säilynyt, joidenkin asuintalojen lisäksi etenkin latoja, aittoja sekä myös maakellareiden pohjia. Vanhoja peltosarkoja ei ole paljon jäljellä peltojen koon kasvettua. Rantaniittyjä on runsaammin, joitakin ketoja löytyi kallioisilta kukkuloilta.

Seudun metsät ovat pääosin metsätalouskäytössä, huomattava osa niistä on taimikkona tai nuorta kasvatusmetsikköä. Jokirannoilla ja järven alavilla rannoilla esiintyy yksittäisiä lehtomaisia rantametsiköitä sekä myös vanhoja / varttuneita kuusikoita.

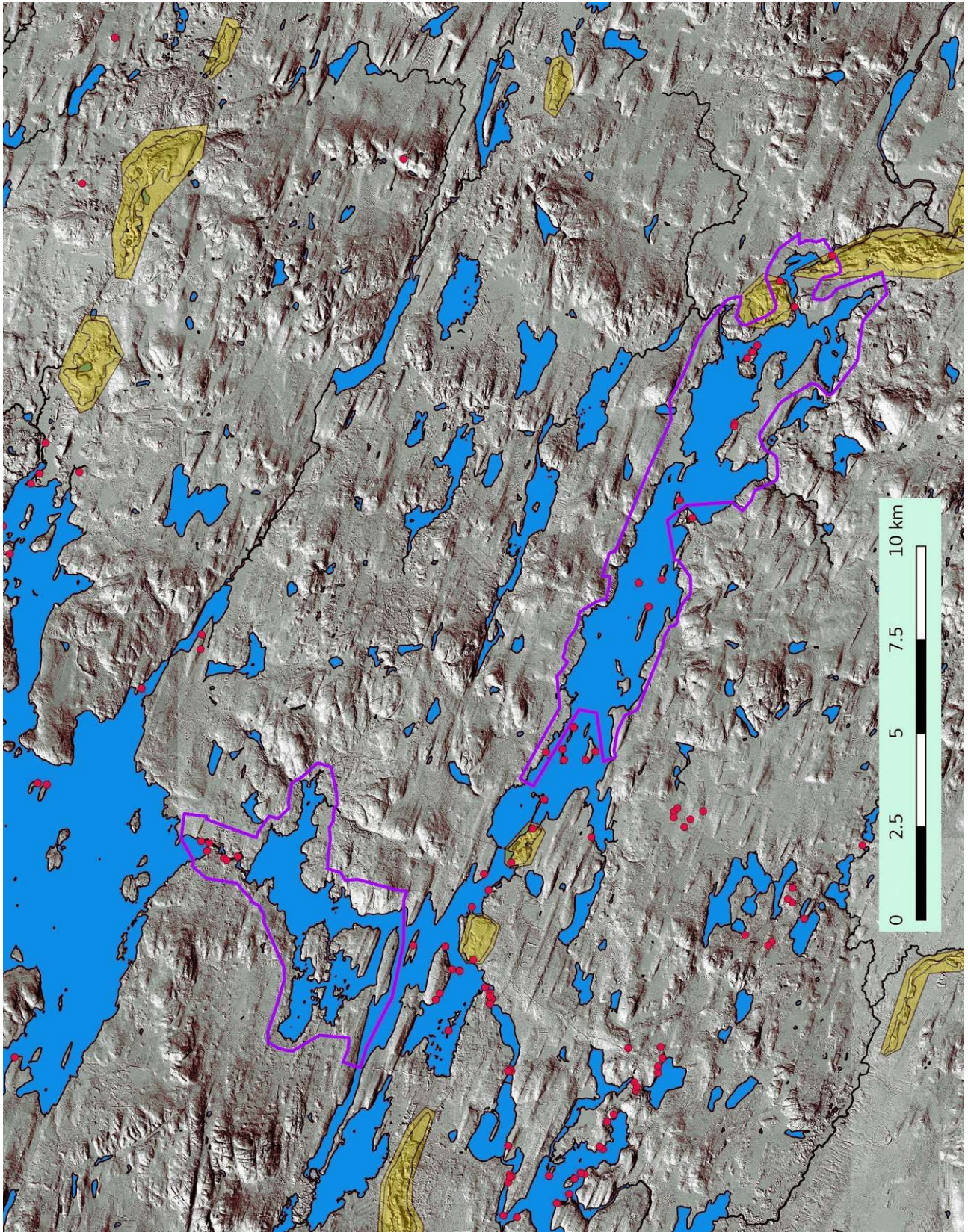

Rantaniitty Teeriniemen tyvessä.

4 Lammasjärven Oyk-selostus, luonnosvaihe Sweco Ympäristö Oy, Oulu 12.2.2019.

5 Karelidit muodostivat noin miljardi vuotta sitten suunnilleen Himalajan korkuisen vuoriston, joka ulottui ainakin Sodankylän seuduilta Pielisen itäpuolelle saakka.

6 Itä-Suomen kallioperä, gtk.fi/maankamara, GTK:n turvetutkimusraportti, Saarelainen ja Häikiö 2003.

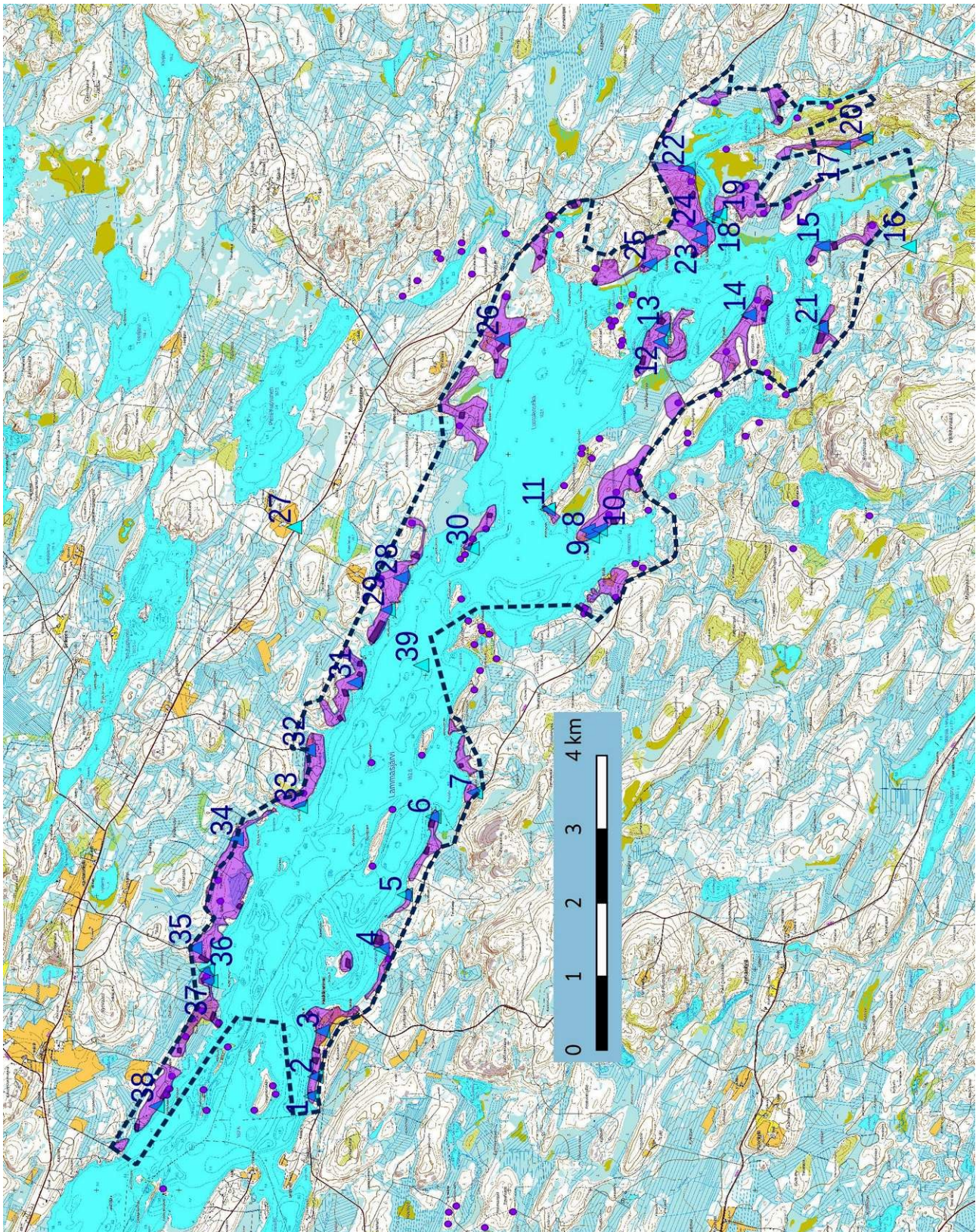

Kartta 4. Lidar-aineistoon perustuva korkokuva 2 m DEM. Osayleiskaava-alueet on rajattu violetilla viivalla. Harjujaksot keltaisena. Mj-rekisterin kohteet pieninä punaisena pisteenä (tilanne 1/2019). Maanmittauslaitoksen laserkeilausaineisto 2019, kartta-pohja 1:20 000, 8/2019.

3.1. Maastokuvaukset ja valokuvat

ITÄOSA

Kartta 5a. Itäosa. Kuvauspisteet 1 – 38. Inventoidut alueet vaalean violetina. Muut karttamerkit ks. kartta 2 sivulla 5. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 8/2019.

Kuva 1. Rakennuspaikka Häkklänniemen länsipuolella, vattu pohjoiseen, tasainen hiekka-alue.

Kuva 2. Rakennuspaikka Häkklänniemen länsipuolella, kuvattu koilliseen.

Kuva 3. Häkklän peltoa kuvattu luoteeseen, hienoa hiekkaa.

Kuva 4. Rakennuspaikka Kallioniemellä, kuvattu koilliseen.

Kuva 5. Järvi kuvattu Majosaarelle päin luoteeseen.

Kuva 6. Rakennuspaikka Pajuniemellä, kuvattu länteen, hieman kumpuileva maasto; hiekkamoreenia.

Kuva 7. Pajulahden talo kuvattu koilliseen.

Kuva 8. Lapinniemen talo kuvattu länteen.

Kuva 9. Lapinniemen talo ja pihakaivo länteen.

Kuva 10. Rakennuspaikka Lapinniemellä kuvattu luoteeseen, korkea kivinen törmä.

Kuva 11. Paloniemen luoteiskärki. Kivistä hiekkamoreenia.

Kuva 12. Pääkkölän talon paikalla on uusi ok-talo.

Kuva 13. Pääkkölän piha-alue kuvattu koilliseen.

Kuva 14. Rakennuspaikka Hirsiniemellä, tasainen hiekkamoreenialue, rantatörmä.

Kuva 15. Rakennuspaikka Juurikkaniemellä kuvattu kaakon, kallioinen ranta.

Kuva 16. Alajoki virtaa suon läpi Kylmälahden eteläpuolella, kuvattu koilliseen.

Kuva 17. Laajat avohakkuualueet Kylmäkankaan harjulla, kuvattu länsiluoteeseen, taustalla Lammasjärvi.

Kuva 18. Talasniemen jyrkkää kalliorantaa kuvattu itään.

Kuva 19. Soistunut poukama Talasniemellä, länteen.

Kuva 20. Iso kelo Kylmäkankaalla.

Kuva 21. Rakennuspaikka Kauniskankaalla. Loiva pohjoisrinne, soramoreenia.

Kuva 22. Maisemakuva Kähkölänkankaalta kaakkoon Jokiperälle päin.

Kuva 23. Kähkölän pihatie, pihassa uusi ok-talo.

Kuva 24. Hylätty talvitieyrä Kähkölässä.

Kuva 25. Rakennuspaikka Koivurannassa, kuvattu länteen, kalliainen niemeke.

Kuva 26. Rakennuspaikka Laajan talon eteläpuolella, loivasti etelään viettävä soramoreenirinne.

Kuva 27. Talvisodan muistomerkki Tyrävaarassa puolustuslinjan kohdalla.

Kuva 28. Rehevähkö rantametsä Hiiliniemellä, alueella kasvaa joitakin vanhoja kuusia.

Kuva 29. Rakennuspaikka Hiekkaranta-nimisellä kaistaleella, maaperä on kuitenkin kivistä soramoreenia, länteen.

Kuva 30. Kiteeniemi kuuluu Lammasjärven harjujaksoon, kuvattu länteen.

Kuva 31. Rakennuspaikka Hetesuon eteläpuolella, kivistä sormoreenia, kivikkoinen ranta.

Kuva 32. Luotolan talo. Kuvattu pohjoiseen.

Kuva 33. Näkymä järvelä Kallioniemeltä länteen.

Kuva 34. Immolan talon paikka. Alueella uusi ok-talo. Kuvattu koilliseen.

Kuva 35. Rytiahon piha-aluetta kuvattu etelään.

Kuva 36. Rytiahon lahti kuvattu kaakkoon. Vedessä männyn siitepölyä.

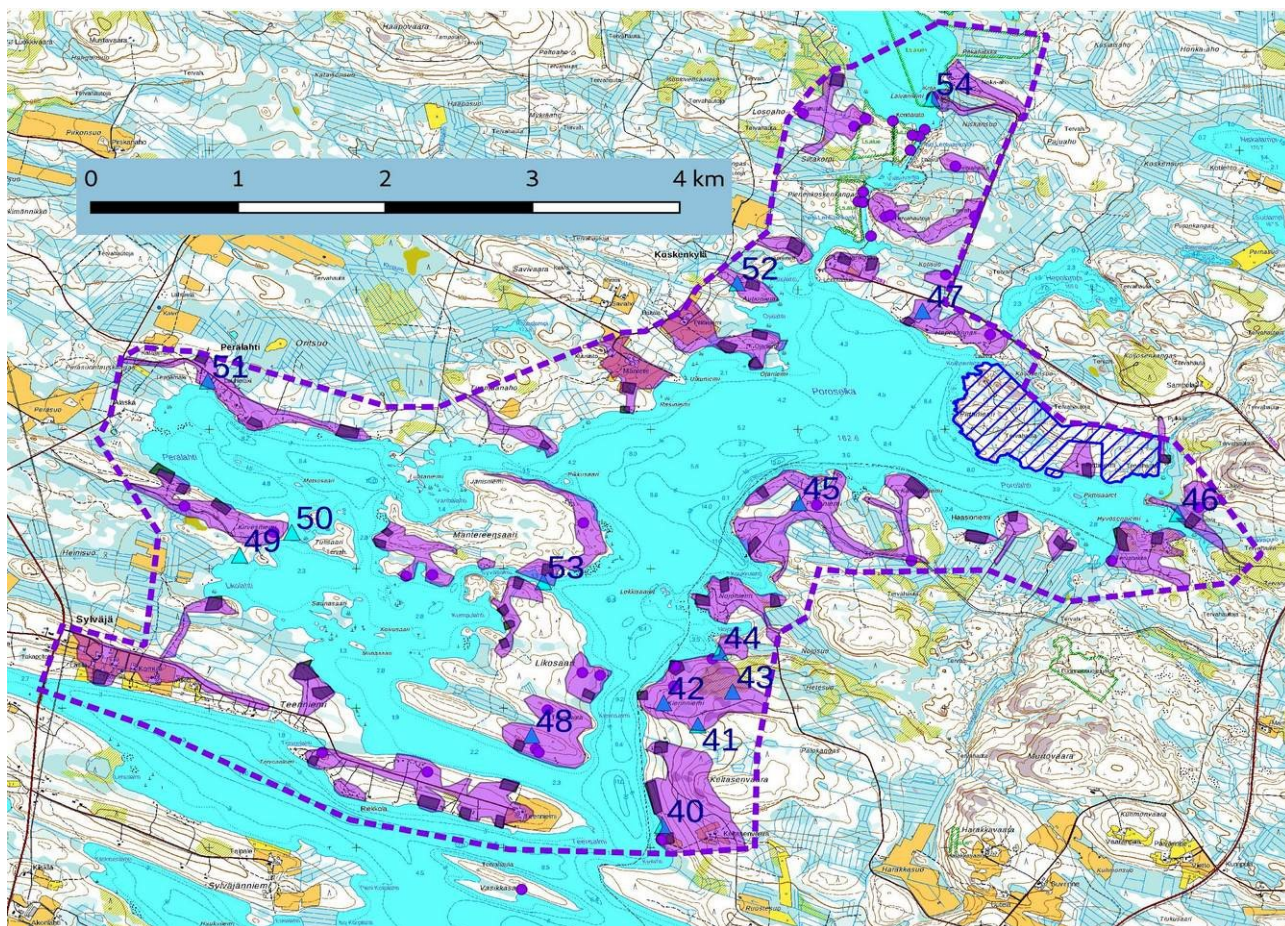

Kuva 37. Orisuon rantavyöhyke, rehevää kuusikkoa, kuvattu kaakkoon.

Kuva 38. Rakennuspaikka Rytivaaran lounaispuolella, Lehtomainen rantametsä, soramoreenia.

POHJOISOSA

Kartta 5b. Pohjoisosa. Kuvauspisteet 40 – 54. Inventoidut alueet vaalean violetina. Rantakaava-alueet vinoviivituksella. Muut karttamerkit ks. kartta 2 sivulla 5. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 8/2019.

Kuva 40. Rakennuspaikkoja Teerisalmen itäpuolella, kuvattu pohjoiseen.

Kuva 41. Keltasenvaaran länsirinteellä on laajoja avohakkualueita, maaperä on kivistä hiekkamoreenia.

Kuva 42. Rakennuspaikka Kieriniemellä. Paikoitellen jyrkkä rinne, vanhaa kuusikkoa.

Kuva 43. Keltasenvaaran pohjoinen lakialue ja pohjoisrinne ovat suurimaksi osaksi avohakattu.

Kuva 44. Kierinniemen pohjoisosan kalliorantaa.

Kuva 45. Rakennuspaikka Poroniemen länsirannalla kuvattu länteen. Tuoreehko sekametsä, hietamoreenia.

Kuva 46. Porolahti kuvattu länteen Purolasta.

Kuva 47. Rakennuspaikka Hepokannaksella kuvattu lounaaseen. Maaperä hietamoreenia.

Kuva 48. Röykkiö Likosaaren etelärannalla rakennuspaikasta itään, kuva etelään. Varttunutta kuusikkoa, rannassa koivuja.

Kuva 49. Likolahti kuvattu kaakkoon.

Kuva 50. Tulisaari kuvattu itään Kirvesniemeltä.

Kuva 51. Perälahti, Oritsuon kuivatusoja.

Kuva 52. 1800-luvun talonpaikan ympäristöä Autioniemellä.

Kuva 53. Likosaaren ja Mantereensaaren välinen salmi kuvattu länteen.

Kuva 54. Näkymä Laivaniemeltä Lentualle päin.

4. Alueen aiempi maankäyttö.

Esihistoriallinen aika

Suunnittelualue on pääosin supra-akvaattinen, eli mannerjäätikön vetäytymisen jälkeen noin 11 000 vuotta sitten alue oli kuivaa maata. Syntynyt Sotkamon jääjärvi peitti ainakin järvaltaat, jääjärven korkeustaso oli noin 185 m. Sotkamon-Pielisen jääjärvi purkautui Ancylusjärven tasoon, kun jäätikön reuna vetäytyi Kajaanin eteläpuolisen Kattilamäen alueelta noin 10 750 vuotta sitten.⁷

Kivikautinen asutus on voinut saapua alueelle yli 10 000 vuotta sitten, mutta tähän viittaavia löytöjä ei ole tehty. Koska asutus on nimenoman levinnyt järven rannoilla, sen tarkempi ajoittaminen sijaintikorkeuden perusteella ei ole mahdollista. Lammasjärveltä tunnetaan vertailluna muihin alueen suuriin järviin, varsinkin Ontojärveen, melko vähän kivikautisia asuinpaikkoja, mikä johtuu siitä, että maaperä sen rannoilla on pääosin moreenia. Ontojärveltä saatujen löytöjen perusteella asutusta on ollut varhaismesoliittiselta kivilaudelta aina kivilauden lopulle saakka. Metallikautisia kohteita tunnetaan suhteellisen paljon. Järven kaakkoispäästä on hiljattain löydetty rautakautinen putkikirves (Väinäsalmi, raportin kohde 88). Parina viime vuonna harrastajat ovat tehneet useita muita metalliesinelöytöjä, mm. rautakautinen nuolenkärkilöytö, jossa nipussa oli 8 kärkeä (Jokiperä 1000036022), Kiteeniemeltä nuolenkärjen katkelmaa muistuttava kupariseosesine ja kaksi koristehelaa (1000036026). Lisäksi kaavan lähistöltä on useita metallikauden löytöjä, mm. Lammasjärven Sylväjänniemen asuinpaikalta on löytynyt kivilaudista ja varhaismetallikautista keramiikkaa, rautakauteen ajoittuvia löytöjä sekä ristiretkiaikainen pronssinen ketjunjakaja.

⁷ Itämeren ylin ranta Suomessa, gradu -tutkielma. Annika Åberg 4.10.2013. *Sotkamon jääjärvi*. Saarelainen, Jouko; Vanne, Jouko (1997).

Historiallinen aika

Oulunjärven ja Kainuun varhaisen historiallisen asutuksen alku on hämärän peitossa. Varhainen historiallinen asutus ei useimmiten ole jättänyt maastoon kiinteitä rakenteita, mutta ajanjakson kiinteästä asutuksesta löytyy epäsuoria viitteitä. Vuoden 1562 asiakirjassa on mainittu 'Wle lappemarck', joka on suora viite siitä, että Oulunjärven seudulla oli vielä silloin verotettu Lapinkylää (Julku 1991). Alueella on ollut eränkäyntiä todennäköisesti jo 1300-luvulla.

Maatalousasutus Oulunjärven itäosassa voimistui 1500-luvun puolivälistä lähtien, asutuskehitys pysähtyi kuitenkin ns. rappasotiin. Arvion mukaan venäläiset hävittivät vuosina 1584-85 kosto- ja ryöstöretkillä suurimman osan Kainuun taloista, eri laskelmien mukaan noin 300 taloa. Kuhmon seudulle muodostui vakinaista asutusta 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa Lentuan, Katerman ja Lammasjärven kyliin, jotka olivat osa Sotkamon pitäjää. Lentua, *Lendua*, mainitaan vuoden 1552 verokirjassa.

Kartta 6. Ote Kajaanin linnanläänin kartasta vuodelta 1650, Claes Claesson. Vanha kartta, läänin ja kihlakuntakartat.

Alueesta vanhin hieman tarkempi karttaesitys on Kajaanin linnanläänin kartassa vuodelta 1650. Lammaspe-
rälle on merkitty 3 taloa, jotka olivat Kähkölä 1 ja 2 (nyk. Koivurannassa) sekä Pääkkölä.⁸ Samaan aikaan oli
jo talojen keskittymä Kuhmonniemellä. Vuoden 1677 maakirjassa ilmestyy Häkkilä (kohde 62), ja vuoden
1723 maakirjassa Laitila (kohde 67) sekä Teirilä (nykyään Komula).⁹ 1700-luvun loppuun mennessä perustet-
tiin useita taloja: kaava-alueen itäosassa mm. Laaja, Luotola, Immola ja Rytiaho; pohjoisosassa, Mantere,
Teiriniemi (kohde 69) ja Lentua (nimi ja perustamisvuosi epävarmoja).

⁸ Tiedot taloista ovat kirjasta Kuhmon Historia, Jorma Wilmi 2003.

⁹ Tiedot taloista ovat teoksesta Kuhmon vanhat tilat, laatinut Toivo V. Huotari 1998; (moniste 2002).

Kartta 7. Lammasjärven itäosan pohjoisranta, isojakokartta vuodelta 1878.

Kartta 8. Lammasjärven pohjoisosa, länsirannan eteläosa ja Kuhmonniemi, isojakokartta vuodelta 1847.

Kartta 9. Lammasjärven pohjoisosaa, mm. Teeriniemen länsiosa, Likosaari, Mantereensaari ja Perälähti. Isojakokartta vuodelta 1847.

Sotkamon emäseurakuntaan kuulunut Kuhmoniemen kappeli perustettiin 13.11.1753, jolloin annettiin lupa rakentaa kirkko Korpisalmen kylään ja määrättiin, että Sotkamon toisen kappalaisen tuli muuttaa sinne. Sotkamon kirkkoherra veloitettiin 15.12.1841 palkkaamaan apulainen kappelille ja 1.10.1856 määrättiin kappeli erotettavaksi emäseurakunnasta.

1500-1600-luvuilla saapuneiden uudisasukkaiden toimeentulo perustui kaskiviljelyyn ja kalastukseen, jonkun verran myös metsästyksen. Peltoviljely kehittyi alussa pääosin vain alavilla hiekkamailla Ontojärven ympärillä ja aivan Lammasjärven länsiosassa, muualla kaskiviljely säilyi pääviljelymuotona vielä pitkään 1800-luvulle saakka. Karjaa oli vähän, keskimäärin talossa oli 2-4 nautaeläintä ja yksi hevonen.¹⁰

Pohjanmaan tervakauppa vilkastui 1600-luvulla, kun tervanpoltto levisi 1700-luvulla rannikkoseuduilta sisämaahan ja myös Oulujärvelle. Tervanpolton kukoistusaika Kuhmon seudulla oli 1800-luku, ja se oli silloin monille taloille päätulon lähde. Kotitarvetta varten pienempiä hautoja saatettiin polttaa vielä 1900-luvun alkupuolellakin. 1800-luvun loppupuolella alkoi sahateollisuuden voimakas kasvu, jonka seurauksena sahatukkien kysyntä lisääntyi.

¹⁰ Kuhmon historia s. 76 – 79.

5. Tulokset

Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu suoritti arkeologisen inventoinnin Lammasjärven rantaosayleiskaavan alueella 4.6.-11.6.2019. Maastotyön tekivät FM Jaana Itäpalo ja FM/MA Hans-Peter Schulz yhteensä 12 henkilötyöpäivän aikana.

Inventoinnissa tarkastettiin 6 tunnettua kiinteää muinaisjäännöstä, joista kolme luokiteltiin mahdolliseksi muinaisjäännökseksi ja yksi löytöpaikkaa. Lisäksi kartoitettiin 60 uutta muinaisjäännöskohdetta, joista suurin osa on tervahautoja, 11 kulttuuriperintökohdetta ja 5 muuta kohdetta. Lisäksi kirjattiin 12 kulttuuriperintökohdetta Lentuankoskelta, jotka inventoitiin jo 2018 (raportti J. Itäpalo 2018).

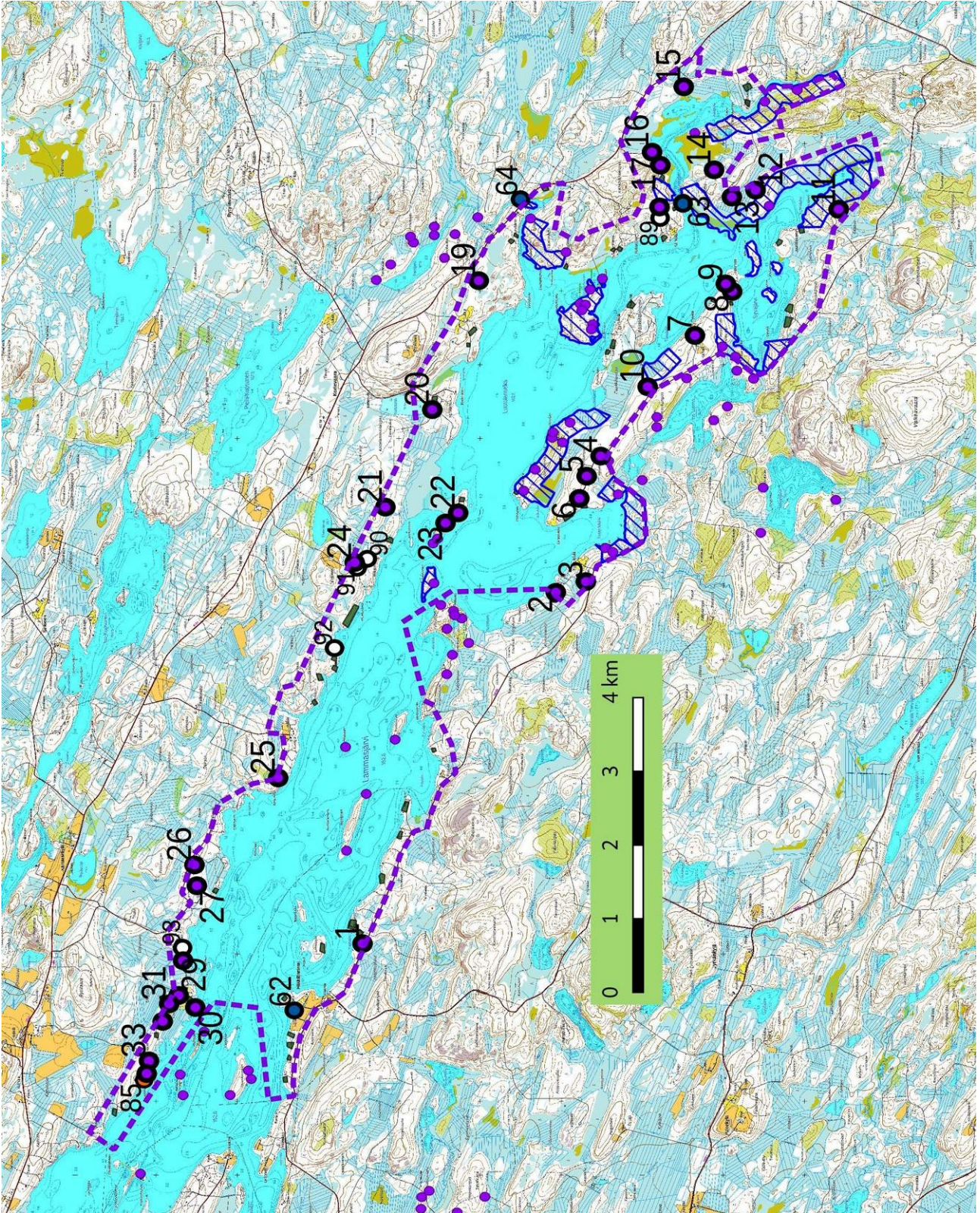
Kohdealuetta esittävät tarkemmat kartat ovat vasta 1800-luvun puolivälistä. Siksi vanhimman historiallisen asutuksen paikantaminen jäi epämääräiseksi ja useimmiten talonpaikkoja ei voitu vähäisten tietojen perusteella sijoittaa nykyiselle karttapohjalle lainkaan.

Inventoinnin jälkeen kaavan suunnittelualueelta ovat harrastajat löytäneet metallinetsinnässä kolmesta kohteesta rautakautisia esineitä. Noin kilometri Väinäsalmen löytöpaikasta itään 8 rautanuolenkärkeä, rekisteriportaalin kohde Jokiperä (1000036022), Kiteeniemeltä (1000036026) nuolenkärki, nuolenkärjen katkelmaa muistuttava kupariseosesine ja kaksi koristehelaa, Honkisen saaresta (1000036031) kaksi ruotonuolenkärkeä ja neulakota. Jokiperän alueelle ei ole suunnitteilla muuttuvaa maankäyttöä. Metsätie alueelle oli inventoinnin aikana poikki, joten paikalla ei käyty. Honkisen saarelle ei myöskään ole suunnitteilla uusia rakennuspaikkoja, joten saarella ei käyty. Kiteeniemellä inventoitiin löytöpaikan itäpuolella uusi rakennuspaikka, mutta silmämääräisesti ja muutamissa lapionpistoissa sen alueella ei havaittu merkkejä rautakaudesta. Väinäsalmen rautakautisen putkikirveen löytöpaikan määrittäminen asuinpaikaksi jäi epävarmaksi.

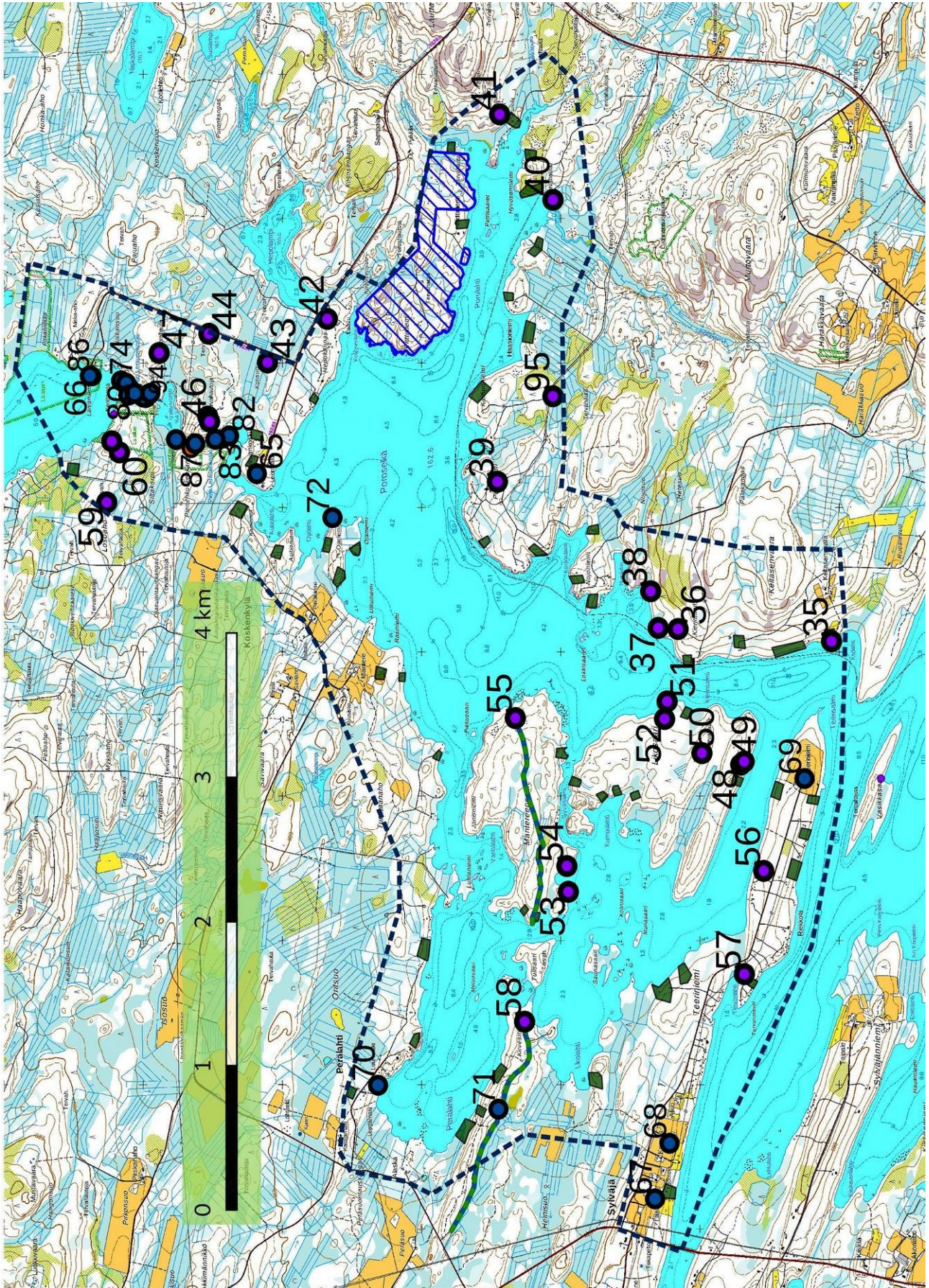
Lestijärvellä, 39.11.2019

Jaana Itäpalo

Hans-Peter Schulz

Kartta 11a. Yleiskartta itäosa. Kohteet: mj-kohteet violetina pisteenä, mahd. muinaisjäännökset oranssina, kp-kohteet sinisenä, muut kohteet valkoisena. Kaava-alueen raja sinisenä katkoviivana. Asemakaava-alueet merkitty violetilla vinoviivituksella. Mj-rekisterin kohteet pienellä punaisena pisteenä (tilanne 7/2019). Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1:50 000; 8/2019.

Kartta 11b. Yleiskartta pohjoisosa. Kohteet. Karttamerkinntä ks. kartta 11 a sivulla 28.
Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1:50 000; 8/2019.

7. Aineistoluettelo

Arkistoaineisto:

Kansallisarkisto:

Isonjaon kartat: F25b:1/1-48 Lammasperä; Storskifteskarta över hemmanen Nr 1-45, Lammasperä skifteslag, karta del Litt. K 1-15, (1861-1866),
F56:3/1-92 Lentua; Storskifteskarta över hemmanen Nr 1-26 och kronojorden, protokoll, delningsinstrument, rålägningsbeskrivning och utbrytningsinstrument över kronojorden, Kalliojärvi delningslag,
F56:2/1-95 Korpisalmi; Hemmanen Nr 1-53, karta över skifteslagets ägor och kronojorden, beskrivning över kronojorden och utbrytningsinstrument över allmänna platser karta del Litt I:1 – I:13 (1847-1875),
F56:2/96-123 Korpisalmi; Storskiftes delningsinstrument över hemmanen Nr 1-28 jämte rålägningsbeskrivning (1874-1877).

Tie- ja vesirakennushallituksen vesitieosaston kartat ja piirustukset.TVH P3/115:/1-14. Akonkosken, Pienen Lentuankosken ja Lentiiran Weneväylän työehdotus (1757-1929).

Kirjallisuus:

Kainuun maakuntakaava 2020.

Kainuun ympäristökeskuksen raportteja 1 2006. Kuhmo - Rajalla. Kuhmon kulttuuriympäristöohjelma. Kari Tervo.

Saarelainen, Jouko; Vanne, Jouko: *Sotkamon jääjärvi*. 1997.

Salo Matti 1989. Savottalaisten ja uittomiesten Kuhmo.

Wilmi Jorma 2003. Kuhmon historia.

Julkaisematon aineisto:

Kuhmon vanhat tilat vuosina 1605 – 1820. T.V. Huotari 1998. Moniste Karhukopio Oy 2002.

Digitaalinen aineisto:

Geologian tutkimuskeskus 2017. Kuhmo. http://www.lappi.fi/lapinliitto/c/document_library/get_file?folderId=2471638&name=DLFE-29385.pdf

Geologian tutkimuskeskus,
<http://gtkdata.gtk.fi/Maankamara/index.html>

Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-aineisto (kokoelma) Pitäjäkartasto (Kuhmo)

Maanmittauslaitos, avoimien aineistojen tiedostopalvelu,
<https://tiedostopalvelu.maanmittauslaitos.fi/tp/kartta>

Maanmittauslaitos,
<http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Museovirasto: Kulttuuriympäristön rekisteriportaali, muinaisjäännösrekisteri ja Kulttuuriympäristön tutkimusraportit arkeologia, Kuhmo
<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>

Vanha kartta, <https://expo.oscapps.jyu.fi/s/vanhakartta/page/etusivu>